

University of Groningen

Underjordiska stjärnor

Broomans, Petra

Published in:
Konstellationer

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
2017

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Broomans, P. (2017). Underjordiska stjärnor: En subversiv Aronsonsk litteraturhistoria. In A. Borg, A. Hedberg, M. Karlsson, J. Määttä, & Å. Warnqvist (Eds.), *Konstellationer: Festskrift till Anna Williams* (pp. 26-36). (Skrifter utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala; Vol. 71). Gidlunds förlag.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

KONSTELLATIONER

Fredrika Bremer i USA, Selma Lagerlöfs brevväxling, Vilhelm Moberg och emigrationen, Elin Wägners och männen, *Star Trek* som arbetarlitteratur. Det är några av de ämnen som denna samling litteraturvetenskapliga artiklar, essäer och personliga betraktelser behandlar.

I trettioen texter diskuteras bland annat kvinnliga författares litteraturhistoriska sammanhang, svensk litteratur i och om världen, brevskrivande, biografiska perspektiv, klass och arbetarlitteratur, barn- och ungdomslitteratur samt modélighet och mödraskap.

Konstellationer är en festskrift till Anna Williams, professor i litteraturvetenskap vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala. Bidragen knyter an till hennes omfattande och mångfacetterade produktion. Festskriften är redigerad av Alexandra Borg, Andreas Hedberg, Maria Karlsson, Jerry Määttä och Åsa Warrqvist.

Skrifter utgivna av Avdelningen för Litteratursociologi
vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala, 71.

ISBN 978 91 7844 985 9

KONSTELLATIONER

FESTSKRIFT TILL ANNA WILLIAMS

Förord

Anna Williams är professor i litteraturvetenskap och verksam vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala. I sin gärning har hon en bredd som visar att hon är en oupphörligt nyfiken person och en forskare som drivs av ett intresse för det litterära fältets funktioner, maktaspekter och för samspillet mellan samhälle och litteratur. Genom att skriva tillgängligt och engagerande har hon nått ut till och inspirerat inte bara andra forskare, utan också en bredare allmänhet.

Anna har studerat hur litteraturhistorieskrivningen om kvinnliga författare har gjort dem till isolerade undantag, till stjärnor utan stjärnbilder. Hon har publicerat inflytelserika studier inom områden som genusvetenskap, kanonbildningens mekanismer, svenskamerikanska litterära miljöer och författare, arbetarlitteratur, modernitet, mellankrigstid och biografiskrivning.

Dessa forsknings- och intresseområden står i centrum för den festskrift som vi, fem av hennes tidigare doktorander med många andra forskare och vänner, skrivit och sammanställt för att uppmärksamma hennes 60-årsdag den 9 november 2017. Med festskriftens titel vill vi markera bredden i Annas forskning, men också de ringar på vattnet som den har givit upphov till. De stjärnor som en gång var utan stjärnbilder ingår nu, mycket tack vare Annas insatser, i konstellationer.

Tillsammans med alla andra gratulanter vill vi med denna bok fira Anna. Vi tackar också Vilhelm Ekmans universitetsfond, Samfundet De Nio, Sven och Dagmar Saléns Stiftelse, Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala samt Annas förlag Albert Bonniers för de generösa bidrag som har möjliggjort utgivandet av festskriften. Vi vill även tacka Camilla Wallin Bergström för noggrann korrekturläsning.

Alexandra Borg   Andreas Hedberg   Maria Karlsson
Jerry Määttä   Åsa Warnqvist

Omslag: Stjärnbilderna Cassiopeja och Cepheus framför Vintergatan.

Baldas1950/Shutterstock.com

Porträttbilden på s. 2: Foto Ulrica Zwenger

© Gidlunds förlag och respektive författare, 2017

ISSN 0349-1145

ISBN 978-91-7844-985-9

Tryck: Balto print, Vilnius 2017

Innehåll

KVINNLIGA FÖRFATTARE OCH LITTERATURHISTORIEKRIVNING	
<i>Åsa Arping</i> . En osynlig stjärna i stjärnbaneret. Om Fredrika Bremer i USA och litteraturhistorisk dissonans.....	13
<i>Petra Broomans</i> , Underjordiska stjärnor. En subversiv Aronsonsk litteraturhistoria.....	26
<i>Gunnel Furuland</i> , Stockholmska i skogsbygd. Irja Browallius författarliv i litteratursociologisk belysning.....	37
<i>Bibi Jonsson</i> , Margit Abenius. En fallstudie i liv och skrift.....	52
<i>Johan Svedjedal</i> , Lotten von Kræmer – poet i arbete.....	63
KVINNOHISTORISKA KONTEXTER	
<i>Anna Bohlin</i> , Kök till vildmark. Det kvinnliga medborgarskapets spatialitet i nordisk 1840-talslitteratur.....	79
<i>Eva Heggstad</i> , »Ja, stormen, den var som lidelsen, som dragit fram över hennes liv». Aurore Bunge, naturen och det kvinnliga begäret.....	94
<i>Paula Henrikson</i> , Kvinnan utan förmyndare. Amalia von Strussenfelt och friheten.....	103
<i>Anna Jörmgårdén</i> , Sisufos i köket. Om hushållsarbete, mening och Kristina Sandbergs hemmafrutrilogi.....	119
<i>Lena Kåreland</i> , Flickprotest i det tysta. Maj-Stina Borgs ungdomsroman <i>Tveksam upptakt</i>	132
<i>Åsa Warnqvist</i> , Flickans århundrade? Generationsskiftet i den svenska barn- och ungdomslitteraturen under 2000-talet.....	145
<i>Birgitta Wistrand</i> , Ständig längtan efter kärlek. Elin Wägner och männen....	159

SVERIGE, AMERIKA OCH VÄRLDEN

<i>Dag Black</i> , Om att skriva svenskamerikansk historia.....	173
<i>Linda Haverty Rugg</i> , An Orgy of Words. Reading Ingmar Bergman's <i>The Silence</i> and <i>Persona</i>	185
<i>Andreas Hedberg</i> , Förbannade spökelse, hedniska troll. Den främmande kvinnan som hinder i Viktor Rydbergs <i>Singoalla</i> och Henning Bergers <i>Ysail</i>	195
<i>Cecilia Lindhé</i> , Skandinaviska resenärer på Malta. Bremer och Snoilsky.....	204
<i>Ingrid Nettevrik</i> , Vilhelm Moberg och emigrationen.....	215

BREV, LÄSARE OCH BIOGRAFISKA PERSPEKTIV

<i>Maria Karlsson</i> , Den sårbara brevskrivaren och det förlorade och återvunna Mårbacka.....	229
<i>Anna Nordlund</i> , »Med uppnådd beundran och tacksamhet». Eva von Krusenstjerna skriver till Selma Lagerlöf.....	242
<i>Kerstin Rydbeck</i> , Att läsa i cirkel. Internationella influenser i folkrorelsernas tidiga bildningsarbete.....	255
<i>Thure Stenström</i> , Om biografiers sanningsvärde.....	268
<i>Maria Ulfgård</i> , »Mätte Dr. Lagerlöfs hälsa och krafter bestä...!«. Barn skriver till Selma Lagerlöf.....	277

KLASS OCH ARBETARLITTERATUR

<i>Jerry Määttä</i> , »All the little things you and I understand and expect from life, such as equality, kindness, justice». <i>Star Trek</i> som arbetarlitteratur.....	293
<i>Anna Nordensstam</i> , Tre berättelser om Sverige. Fattigdom och klass i <i>Veckan före barnbidraget, Iggy 4-ever</i> och <i>Wage slaves</i>	308

MAMMOR, MODERLIGHET, MÖDRASKAP

<i>Jenny Björklund</i> , Att lämna sina barn. Individ och struktur i Viktoria Myréns <i>I en familj finns inga fiender</i> (2009).....	327
---	-----

<i>Alexandra Borg</i> , Minnen, modersmål, metafiction – och Knausgård. Om Sara Mannheimers <i>Urskilja oss</i> (2016).....	339
<i>Margretha Fahlgren</i> , Skrattpögel och dystopi. Mammaskulden i <i>Ensamma mamman</i> och <i>Bitterfittan</i>	351
<i>Ann Öhrberg</i> , »Gif spenabarnen hulda mor: En droppa af din källa stor». Manlig och kvinnlig moderlighet i 1700-talets Sverige.....	363
ANDRA KONSTELLATIONER	
<i>Ola Larsmo</i> , Tolv.....	379
<i>Torsten Pettersson</i> , Vålnaderna. Möten med Jorge Luis Borges.....	388
<i>Henrik Williams</i> , John Andersson och hans poesi. Reflektioner kring definitionen av termen pekoral.....	393
Tabula gratulatoria.....	405

Han såg upp mot de nya höststjärnorna, att de ställde upp sig på det urgamla viset som vägväisare med facklor. Därpå synade han även marken omkring sig för att inte vara orättvis och förbigå den. Det steg upp en stark lukt av eld ur mul-len. Ty mot dagens slut hade den spritt sig dit från golvet inne i kåtan. Så lyder berättelsen om Junkargubben och den liknar en gammal besvärjelsesång. Den är inte glömd bland samfolket.¹

»Sången om Passälke«, om lappen Junkar som vi hädanefter kommer att kalla *samen* Junkar, är en av de senaste noveller som Stina Aronson har skrivit. Varje vår och höst försvinner Junkar till Passälke när gruppen slår läger. Och varje vår och höst undrar hustrun, som grämer sig när han vill lämna lägret igen, vad han gör när han försvinner. Junkar berättar för sin hustru att han vill samla tröst, beredskap och tid. Det är en kontinuerlig kamp mellan Junkar och hans hustru. Efter grälet går han ut ur kåtan och tittar på stjärnorna. Junkar är en varsam man och granskar även marken. Han känner en lukt av eld som kommer från mul-len, ett slags osynligt spår av elden från kåtan. Så borde en varsam litteraturhistoriker skriva en litteraturhistoria. Inte bara om stjär-norna på himlen, utan också om underjordiska stjärnor. Hen ska följa spår-ren under marken till ursprunget, det litterära verket och »upphovskvinnan«.

Inom ämnet litteraturvetenskap finns det många olika sätt att skriva litte-raturhistoria. Den traditionella litteraturhistoriseringen har förebråts för att den glömt bort kvinnliga författare. Anna Williams har i sin studie *Stjär-nor utan stjärnbilder. Kvinnor och kanon i litteraturhistoriska översiktsverk under 1900-talet* (1997) formulerat en skarpsinnig kritik av denna litteratur-historiens glömska.² Med ett bourdieuskt perspektiv visar hon hur 1900-talets

litteraturhistoria präglats av ett könsrelaterat förhållningssätt som missgynnat kvinnliga författare.

Publiceringen av *Nordisk kvinnolitteraturhistoria* i fem band (1993–1998) var en vändpunkt för nordisk litteraturhistorieskrivning och samtidigt ett ex-empel på internationellt och transnationellt samarbete. Men kvinnolitteratur-historierna var inte ett helt nytt fenomen. Liknande verk skrevs redan under den första feministiska vågen. Sigrid Leijonhufvud (1862–1937) och Sig-rid Brithelli (1855–1924) publicerade 1893 biobibliografin *Kvinnan inom den svenska litteraturen intill år 1893*. Den blev länge glömd och »återupptäcktes« först 1982 då en fortsättning publicerades i samband med ett kvinnolittera-turprojekt i Uppsala lett av Karin Westman Berg (1914–1997). Det var Karin Westman Berg som introducerade mig för den feministiska litteraturforsk-ningen då jag var en ung och blyg student från Nederländerna som läste vid Uppsala universitet. Jag var med på de första fascinerande mötena och kunde följa »födelsen« av *Nordisk kvinnolitteraturhistoria*. Kvinnorna fick alltså sin egen litteraturhistoria; allt kändes möjligt då.

Även Gunnar Hansson visade i *Den möjliga litteraturhistorien* (1995) att det fanns en annan litteraturhistoria. Hansson påpekade att läsarnas litte-raturhistoria inte finns med i den traditionella litteraturhistorien. Hansson med flera befann sig mitt i den stora litteraturhistoriens kris som påtalades av bland andra David Perkins i *Is Literary History Possible?* (1992). Denna kris nämns också i Anna Williams *Stjärnor utan stjärnbilder*. Men i stället för »kris« skulle man kunna se det som en fas av experiment och demokratisering. Under perioden 1970–1990 fanns det redan litteraturhistoriska experi-ment som skulle kunna ses som början till en litteraturhistoriens demokrati-sering, till exempel *Författarnas litteraturhistoria* (1977–1978) och *Kvinnornas litteraturhistoria* (1980–1983). Här var det författarna själva som tog till orda och skrev sin litteraturhistoria genom att berätta om en stor förebild eller fö-rvitförfattare.

Vid sidan om vad man skulle kunna kalla för »rikssvenska« litteraturhisto-rier startades även olika projekt med syfte att skriva en litteraturhistoria som skulle handla om ett landskaps litteraturhistoria. I slutet av 1990-talet starta-des ett projekt med syfte att författa en Norrlands litteraturhistoria, men pro-jektet blev inte slutfört.³ En litteraturhistoria inom denna genre som faktiskt publicerades är *Skånes litteraturhistoria* (1996–1997). Anna Williams recense-rade den i *Samtlaren* och påpekade dess förtjänster men även några svagheter.⁴

Skånes litteraturhistoria hade nytt regionalt perspektiv, men Williams såg den ändå som en traditionell litteraturhistoria:

Den är kronologisk, den lägger stor vikt vid de välkända författarskapen och vid den traditionellt skolade, borgerliga, manliga iakttagaren. Mer undanskymda författare presenteras, och sammantaget ges de ett ganska generöst utrymme. Men de enskilda profileringarna blir kortfattade till förmån för de förväntade parnassens namn: Tegnér, Bååth, Hansson, Benedictsson, Ekelund, Österling, Gullberg. En ambition har då också varit att relatera det regionala till ett bredare fält. Diktarnas nationella, internationella eller kosmopolitiska position framhålls, som ett slags försäkras om provinsens delbetydelse.⁵

Även i denna litteraturhistoria är det fritt fram till parnassen för firmamentets supernovor medan de mindre stjärnorna bara når halvvägs. Anna Williams gör i slutet av sin recension ett förslag till en verkligt annorlunda och ny regional litteraturhistoria:

Med Skåne som scen skulle en djärvare uppläggning ha kunnat lyfta fram regionens litteratur på ett mer utmanande sätt. En tydligare tematisk linje skulle till exempel ha gett större frihet att släppa kronologin och koncentrationen på de kanonetablerade och klassiska författare som redan inrättat positionerna i våra rikstäckande litteraturhistorier. Nu fungerar dessa porträtt ofta mer som en rekognition. I många fall hade man kunnat lyfta fram det biografiska än mer, för att förankra författarna vid platserna.⁶

Genom att ta det tematiska som utgångspunkt och att lyfta fram de förbisedda eller bortglömda författarna skulle man ha kunnat skapa en förnyande litteraturhistoria, menar Williams:

Litteraturen vid sidan av de stora nationella strömningarna får plötsligt ett nytt värde, och de mer eller mindre okända namnen kan mycket väl utgöra fundamentet i en regional litteraturhistoria.⁷

Det som Williams också diskuterar är på vilket sätt en nationell eller en regional litteraturhistoria är typiskt svensk. All nationell litteraturhistoria är, i olika perioder och i mer eller mindre grad, influerad av den internationella kontexten. *Skånes litteraturhistoria* skulle i efterhand kunna betraktas som å ena sidan en traditionell litteraturhistoria, å andra sidan en föregångare till en »global» företeelse. Vid sidan av en svensk, en nordisk, en europeisk litteratur och en världslitteratur, hur svårt det än är att definiera och begränsa dessa,

finns det även regionala litteraturer. Denna tendens har utsträckt sig till (etniska) minoriteters litteraturhistoria.

När Anna Williams, i *Stjärnor utan stjärnbilder*, kommenterar nya sätt att skriva litteraturhistoria inkluderar hon även etnicitet: »Av de många olika traditioner som lyfts fram idag skulle vi kunna få en ny »stor-kanon« som kommer att skapa sin egen rangordning efter exempelvis kön och etnicitet.»⁸ Anna Williams hänvisar till bland andra Ingrid Nymoen och Margaret J.M. Ezell som har reflekterat över rangordningstänkandet inom en sådan stor-kanon och över hur man skulle kunna åstadkomma ett annat sätt att tänka kring litteraturhistoria, litterära texter och olika grupperers litteraturhistoria. Hon avslutar *Stjärnor utan stjärnbilder* med följande ord: »Diskussionen om kanon, kvalitet och kön fortsätter. Sätter den några spår? Det nya seklets litteraturhistorier är ännu oskrivna.»⁹

När det gäller minoriteters litteraturhistoria har diskussionen satt spår, möjligen omedvetet, men jag tror att debatten om kvinnolitteraturhistorien (teorin) och de kvinnolitteraturhistoriska handböckerna (praktik), samt en annan (politisk) syn på minoriteter i länder som Sverige har banat väg för en minoriteternas litteraturhistoria. I slutet av 1900-talet och i början av 2000-talet kom Bengt Pohjanen och Kirsti Johansson med en litteraturhistoria om Tornedalsens litteratur: *Den tornedalsfinska litteraturen I. Från Kexi till Liksom* (2007) och *Den tornedalsfinska litteraturen II. Från Kalkkinaa till Hilja Bystrom* (2009). Meänkieli, som betyder »vårt språk«, talas av en minoritet i Tornedalen. Meänkieli blev erkänt som ett officiellt minoritetsspråk i Sverige år 2000. Inledningen till andra delen, författad av Bengt Pohjanen, heter »Vår identitet är i språket«. Man skulle kunna kalla det en modern variant av Mikael Hrochs (1985) första fas i utvecklandet av en romantisk nationsbyggnad. I denna fas A är det framför allt intellektuella, författare och konstnärer som upptäcker den egna kulturella identiteten och som börjar samla litterära texter och skriva litteraturhistorier.¹⁰ Det gör även Pohjanen och han konstaterar: »Fast vi inte har en egen stat (ännu) är vi ett folk, som har ett eget språk».¹¹ Följer vi Deleuze och Guattari (1986) skulle vi kunna kalla Bengt Pohjanen en typiskt politisk författare, men inte en som inkluderar »deteriorialisering».¹² Pohjanen är däremot en transkulturell författare som skriver sina texter i olika språk: svenska, meänkieli och finska.

En annan minoritet i Norden är samerna, det enda urfolket (»indigenous people») i Skandinavien. Samiska är också ett av de fem officiella minoritets-

språken i Sverige.¹³ I november 2016 annonserade Författarförbundet att det ville främja samernas litteratur och man har formulerat tio förslag för att förbättra villkoren för den samiska litteraturen. »Beskrivningen av den svenska litteraturen blir ofullständig utan den samiska litteraturen«, säger Författarförbundets ordförande Gunnar Ardelius.¹⁴ Hittills har det ännu inte skrivits en samisk litteraturhistoria, men Vuokko Hirvonen har i sin avhandling från 1998 skrivit om kvinnliga samiska författare som hon indelar i generationer: förmödrar (födda i slutet av 1800-talet), mormödrar (födda mellan 1900 och 1939), mödrar (födda mellan 1940 och 1960) och döttrar (födda efter 1960).¹⁵ I *Nordisk kvinnolitteraturhistoria* ingår ett tematiskt kapitel av Anne Heith om samisk och tornedalsk kvinnolitteratur.¹⁶ En annan viktig studie där nordisk kanon och förhållandet till minoriteter står i fokus är *Rethinking National Literatures and the Literary Canon in Scandinavia* (2015) med kapitel om bland annat samisk poesi, immigrantlitteratur och queer litteratur. I begreppet »minoritet« har man på sistone även inkluderat sexuella minoriteter.¹⁷ Ansatser till en queer litteraturhistoria har gjorts av bland andra Dag Heede (2015) och Jenny Björklund (2014).

Tills nu har jag skrivit om litteraturhistoriska texter om författare innanför nationens gränser, men som Lars Kleberg har påpekat utgör denna del av Sveriges litteratur bara halva litteraturen.¹⁸ »Den andra halvan«, och här refererar Kleberg till Birgitta Trotzig, är den litteratur som kommer utifrån och som översatts från andra språk till svenska. För att återkomma till den nationella litteraturens kontext som Anna Williams skrev om i sin recension av *Skånes litteraturhistoria* så befinner sig den svenska litteraturen i en omvärld, och den nationella litteraturen har enligt Kleberg ständigt invaderats av utländsk litteratur. Begreppet som komparativ litteraturvetenskap, »cultural transfer« och »histoire croisée« finns nu vid sidan om den nationellt orienterade litteraturhistorien. Projekt som eftersträvar en europeisk litteraturhistoria och till och med en världens litteraturhistoria har startats, utförts och granskats. Pascale Casanova hävdar i sin artikel »European Literature: Simply a Higher Degree of Universality?« (2009) att det är kamp och konflikter som konstruerar en europeisk litteraturhistoria, inte överenskomelser. Dessutom blir det allt klarare att vi i det nya millenniet står på tröskeln till en litteraturhistoria som genom digitaliseringen får allt fler möjligheter. Johan Svedjedal var en av de första som visade hur detta nya fält kunde betyda oanade, nya och spännande möjligheter.¹⁹ Nu finns det litteraturhistoria och litteraturkritik på webben.

Man behöver inte längre vara professionell kritiker för att skriva en recension. Man talar å ena sidan om en demokratisering, men att vi å andra sidan befinner oss i en brytningstid där nya strider kommer att utkämpas, strider som kan resultera i nya gränsdragningar och nya hierarkier. Och kommer kodexformatet, den bundna boken, helt och hållet försvinna och ersättas av digitala format? Hur ska de nya litteraturhistoriska texterna författas? En kritik av litteraturhistoriens diskurs behövs kanske inte längre när korta texter med många bilder, en »distant reading« med träd och vågor som Franco Moretti förespråkade i sin *Graphs, Maps, Trees. Abstract Models for Literary History* (2005), fungerar lika bra som långa beskrivande och värderande texter om författare.²⁰

»Is this all there is?« Nej, det finns också de underjordiska stjärnornas litteraturhistoria som bildar en dold intertextuell kedja från den ena till andra författaren. Man kan finna olika spår av eld, liksom samén Junkar. Man skulle kunna följa Karin Boye (1900–1941), så många bloggares idol, och hennes dikttrad »Ja visst gör det ont« ur diktsamlingen *För trädets skull* (1935). Men jag börjar med modernismens supersjörarna: Edith Södergran (1892–1923). Hon gnisttrade och glittrade. Hon inspirerade många andra författare. Jag hittar de henne i Stina Aronsons verk och tankar. I Aronsons brev till Ulla Bjerne (1890–1969) strålar Södergran:

Hon [Södergran] diktat med varje fiber av sitt väsen, hon vet inte av något annat än orkester. [...] Om jag kunde köpa en halvtimme av hennes förmimmseliv, så kunde jag dö sen efter att verkligheten ha levat. (28.1.1929)

Hon [Södergran] är inspirationen utan alla omvägar, utan alla intellektuella reningsprocesser. Hon är en stråle, inte en diktare. Jag har börjat läsa Nietzsche för hennes skull. Att kunna förmimma en överjordisk tonart är stort nog, men att kunna hålla den kvar på sin tunga och sjunga den! (29.2.1929)

Läser man Aronsons dikter kring 1930 ser man tydligt inspirationen av Edith Södergran. I diktsamlingen *Tolv hav* (1930), utgiven under pseudonym Sara Sand, finns många »jag«. I dikten »Jagen« klingar Södergransk inspiration.

»I mig bor en skara människor,
narrar, kärlekskranka, eremiter, danserskor.
[...]»

Jag är som ett vimmel, ett smutsigt marknadstorg.²¹

Stina Aronson (1892–1956) fick sitt genombrott 1946 med romanen *Hitom himlen* först 21 år efter debut. Med sina »Norrlandsromaner« inspirerade hon Sara Lidman (1923–2004). I handskriftsarkivet på Carolina Rediviva, Uppsala universitetsbibliotek, kan man hitta brev och vykort från Sara Lidman till Stina Aronson från tiden 1953–1956. På ett av vykortet kallar hon Aronson sin litterära moder. Lidman beundrade Aronson och blev själv känd för sina romaner som utspelar sig i Norrland.²²

En annan författare som bör nämnas här är Kerstin Ekman (f. 1933), vars verk är en intertextuell lek med många andra litterära verk: Byvind Johnson (Krilon-trilogin) och Hjalmar Söderberg (*Doktor Glas*) är ett par exempel. I *Händelser vid vatten* (1993), som blev hennes internationella genombrott, kan Ekman ses som en länk från Aronson och Lidman till nutida författare som skriver om Norrland och mer specifikt om samisk bakgrund. I Ekman roman möter vi en ung pojke som tror att hans far är same, något som senare visar sig inte vara sant. Redan här kan man observera Ekman beskrivningar av förtrycket mot samerna, ett motiv som är ännu tydligare i romanen *Vargskinnat*. I den första delen, *Guds barnhärtighet* (1999), lär vi känna Hillevi och hennes fosterbarn Risten. Risten är dotter till en skotsk lord och en samisk kvinna. Hillevi känner rädsla för det som är annorlunda hos samerna, men för Risten är det viktigare att hitta fram till sin identitet. Risten har en morbror, Laula Anut, som kan jojka vackert, men Risten känner ett slags internaliserad skam för jojken. När hon är gammal längtar hon dock efter att kunna jojka. Hon gör försök, men hon gör det på svenska, vilket känns fel. Hon vill helst jojka på sin mors språk, samiska.

Förlusten av det samiska språket ser man också hos nutida författare som har samisk bakgrund. Det handlar ofta om unga kvinnliga författare som Annika Wennström (f. 1966) och Ann-Hélén Laestadius (f. 1971). Wennström blev känd för *Lapps katteland* (2006) som handlar om en generation av kvinnor. Deras urmoder lämnade Sápmi eftersom hon blev med barn efter att ha blivit våldtagen av en svensk man. Hennes ättlingar assimilerades och när den kvinnliga protagonisten åker till Lappland för att hitta spår av sitt samiska ursprung blir hon ofta avvisad eftersom hon inte kan tala samiska.

Ann-Hélén Laestadius skriver om samma situation i fyra ungdomsromaner om Agnes. I den första, *SMS från Soppero* (2007), får hon en dag ett sms på samiska som visar sig vara från en samisk kille, Henrik, som blir hennes pojkvän. Agnes har en samisk mor och en svensk far. Modern har inte velat

lära sin dotter samiska och när familjen åker till morföräldrarna i norr kan Agnes inte förstå dem; när modern talar samiska med dem känner hon sig utestängd. I de fyra böckerna fortsätter Agnes söka efter sin samiska identitet. Det berättas om många konflikter, bland andra med pojkvännens mor som inte betraktar Agnes som en riktig same.

Texterna av Södergran, Aronson, Ekman, Wennström och Laestadius bildar en subversiv litteraturhistoria med tydliga eller mer implicita intertextuella spår. Berättelser om samisk identitet verkar vara en ny trend i svensk kultur och litteratur. Lars Pettersson placerar till exempel sina deckare i Lappland. År 2012 utkom *Kautokeino, en blodig kniv*, 2014 *Slaktmånad* och 2016 *Mörkertid*. Också dessa kriminalromaner har huvudpersoner som är halvsamer, som kommer utifrån för att lösa brott, som inte längre kan samiska och som därför har förlorat sin identitet. I romanerna spelar etnicitet och språk en viktig roll; man skulle kunna kalla det för en etnolingvistisk och politisk litteratur.

Filmen *Sameblod* (2017) av Amanda Kernell visar en intern kolonisering som gjorde att samer valde bort språk och identitet. Den liknar den kolonisering som mödrarna i *Lapps katteland* och i ungdomsromanerna om Agnes har genomgått. *Sameblod* handlar om Elle-Maria som är på väg ut ur sitt samiska ursprung och övergår till ett slags *mimicry*. Händelserna utspelar sig under 1930-talet. Först när Elle-Maria är gammal inser hon vad hon har förlorat, men då återstår bara jojken. I filmen högläser den unga Elle-Maria några rader ur dikten »Landet som icke är« av Edith Södergran. Elle-Maria letar efter ett nytt land, finner det, men förlorar språket, jojken och sin familj. Hon har hamnat i ett psykiskt ingenmansland, och vi får aldrig veta om hon hittar hem igen.

Slutligen är det dags att återvända till Stina Aronson och hennes genombrottsverk *Hitom himlen*, romanen som litteraturhistorikerna beskrivit som en hemkomst. Den kvinnliga huvudpersonen Emma Niskanpää, modern till den sjuka John, lämnar sin gård för att besöka honom på sanatoriet. Sammen Sturk som ska ta hand om bondgården ger henne en matsäck. Han säger att hon kan stanna längre hos sin son om det behövs och ger henne råd om vilken väg hon ska ta:

Vädret är lugnt, tillade han. Och han lyfte sin gula mongolpanna upp mot skyn, patetiskt spörjande. [...] I nästa ögonblick stötte den gamla kvinnan staven i närmaste driva och var på väg. Yrsnön revs upp av hennes kjolkant och lindrade sig som en mjuk vaddrulle i hennes spår.²³

Hur Aronson skildrar samerna i sina romaner och noveller är en annan historia och skulle kunna vara början till ett annat tematiskt spår genom svensk litteraturhistoria.

NOTER

- 1 Aronson 1949, s. 182 f.
- 2 Hädanefter förkortad till *Stjärnor utan stjärnbilder*.
- 3 Se <http://www.kultmed.umu.se/forskning/forskningsomraden/litteraturvetenskap/norlandsk-tornedalsk-samisk-litteratur/#> (läst 2017-05-12).
- 4 Williams 1997, s. 182 f.
- 5 Ibid., s. 279.
- 6 Ibid., s. 280.
- 7 Ibid., s. 280.
- 8 Ibid., s. 197.
- 9 Ibid., s. 198.
- 10 Broomans 2015, s. 31.
- 11 Pohjanen 2009, s. 13. Jfr Anne Heiths olika artiklar om mänskieli och om Pohjanens och Johanssons litteraturhistorier.
- 12 Termen »determinisation» betecknar enligt Deleuze och Guattari ett av de tre drag som karaktäriserar minoritetslitteratur. De andra två är att en minoritetsförfattare ska vara mer benägen att låta litteraturen underordnas politiken och att en minoritetslitteratur har ett kollektivt värde snarare än ett individuellt. (Deleuze och Guattari 1986, s. 16 f.)
- 13 Fast samerna bor i Norge, Sverige, Finland och på Kolahalvön begränsar jag mig i detta bidrag till situationen i den svenska delen av Sápmi.
- 14 Se <https://www.svt.se/kultur/bok/forfattarforbundet-satsar-pa-samisk-litteratur?> (läst 2017-05-16)
- 15 Hirvonen avhandling publicerades på samiska 1998 och kom på engelska 2008.
- 16 <https://nordicwomensliterature.net/se/2016/10/12/uppgorelsen-med-skammen-over-den-egna-kulturen-och-negativa-sjalvbilder-om-kon-och-etnicitet-i-samisk-och-tornedalsk-litteratur/> (läst 2017-05-24)
- 17 Se webbsidan om »EU minorities» som år 2015 endast inkluderade nationella, språkliga och etniska minoriteter, men som sedan 2016 inkluderar även religiösa och sexuella minoriteter. »Gender minorities correspond to sociological groups in terms of sexual orientation. Homosexuals and lesbians are the most characteristic example.» <http://eurominority.com/en/understanding-peoples/what-is-a-minority/> (läst 2017-05-16).
- 18 Kleberg 2009, s. 173.
- 19 Svedjedal 2000.
- 20 Se mina analyser av den litteraturhistoriska diskursen i bland annat *Detta är jag, Stina Aronsons litteraturhistoriska öde* (Broomans 2001).

²¹ Aronson 1930, s. 11.

²² Lidman bekräftade detta i en intervju jag hade med henne 1990 i Ghent, se Broomans 1991.

²³ Aronson 1946, s. 211.

LITTERATURFÖRTECKNING

- Aronson, Stina [ps. Sara Sand], *Tolv hav. Dikter* (Stockholm: Bonniers, 1930)
- , *Hösten himlen* (Stockholm: Norstedts, 1946)
- , »Sången om Passälken», i *Sång till polstjärnan* (Stockholm: Norstedts, 1949)
- Björklund, Jenny, *Lesbianism in Swedish Literature. An Ambiguous Affair* (London: Palgrave MacMillan, 2014)
- Broomans, Petra, »The Importance of Literature and Cultural Transfer – Redefining Minority and Migrant Cultures», i Petra Broomans, Goffe Jensma, Ester Jresch, Janke Klok and Roald van Elswijk (eds.), *Battles and Borders. Perspectives on Cultural Transmission and Literature in Minor Language Areas*, Series Studies on Cultural Transfer and Transmission (CTaT), 7 (Groningen: Barkhuis Publishing, 2015), s. 9–38
- , *Detta är jag. Stina Aronsons litteraturhistoriska öde* (Stockholm: Carlsson, 2001)
- , »We worshipped her. Sara Lidman om Stina Aronson», i *Scandinavian Newsletter. A Literary and Cultural Magazine* 6, 1991
- Casanova, Pascale, »European Literature: Simply a Higher Degree of Universality?», *European Literature* 17 (1), 2009, s. 121–132
- Gilles Deleuze och Felix Guattari, *Kafka. Towards a Minor Literature* (Minneapolis & London: University of Minnesota Press, 1986)
- Heede, Dag, »A Gay History of Nordic Literature: Reflections on a Future Project», i *Rethinking National Literatures and the Literary Canon in Scandinavia* (Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2015), s. 158–180
- Heith, Anne, »Anticolonial and Postcolonial De-/Construction of the Nation. Ethno-national Mobilisation in Meänmaa», i Petra Broomans, Goffe Jensma, Ester Jresch, Janke Klok and Roald van Elswijk (eds.), *Battles and Borders. Perspectives on Cultural Transmission and Literature in Minor Language Areas*, Studies on Cultural Transfer and Transmission (CTaT), 7 (Groningen: Barkhuis Publishing, 2015), s. 153–174
- Hirvonen, Vuokko, *Voices from Sápmi. Sámi Women's Path to Authorship* (Kauko: DAT, 1998, 2008)
- Hroch, Miroslav, *Social Preconditions of National Revival in Europe: A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups Among the Smaller European Nations* (Cambridge: Cambridge University Press, 1985)
- Kleberg, Lars, »Att göra översättningar synliga. Om översättningshistoria och databasen Svenskt översättarlexikon», i E. Jansson (red.), *En bok om böcker och bibliotek tillägnad Louise Brunes* (Huddinge: Södertörns högskola, 2009), s. 173–186
- Moretti, Franco, *Graphs, Maps, Trees. Abstract Models for Literary History* (London: Verso, 2005)

- Pohjanen, Bengt och Kirsti Johansson, *Den tornedalsfinska litteraturen I. Från Kexi till Laksom*, Kexibiblioteket, 2 (Överkalix: Barents Publisher, 2007)
- , *Den tornedalsfinska litteraturen II. Från Kalkkimaä till Hiija Bystrom*, Kexibiblioteket, 3 (Överkalix: Barents Publisher, 2009)
- Svedjedal, Johan, *The Literary Web: Literature and Publishing in the Age of Digital Production: a Study in the Sociology of Literature* (Stockholm: Kungliga biblioteket, 2000)
- Williams, Anna, [recension av Skånes litteraturhistoria], i *Samlaren. Tidskrift för svensk litteraturvetenskaplig forskning* 1997 s. 279–280
- , *Stämor utan själsbilder. Kvinnor och karon i litteraturhistoriska översiktsverk under 1900-talet* (Uppsala: Gidlunds Förlag, 1997)